

УДК 378.011.3-051:159.9]:5

В. Г. Білик,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова)
valya-bilyk@ukr.net

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація

У статті аналізується компетентнісний підхід як важливий засіб модернізації природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у вищих навчальних закладах. На основі аналізу наукових джерел у контексті реалізації компетентнісного підходу в природничо-науковій підготовці майбутніх психологів у вищих навчальних закладах автор робить висновки про оптимізацію співвідношення обсягу і якості природничо-наукової та професійної підготовки майбутніх психологів; активізацію процесів самоосвіти студентів та підготовку всебічно розвиненого, висококваліфікованого та конкурентоспроможного на ринку праці фахівця.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, природничо-наукова підготовка, майбутні психологи, вищий навчальний заклад.

Summary

In the article the competence approach as an important means of modernizing the science preparation of future psychologists in higher educational institutions was analyzed. On the basis of scientific sources analysis in the context of implementation of a competent approach to the science preparation of future psychologists in higher educational institutions, the author makes conclusions about optimization of the volume and quality of science and professional preparation of future psychologists.

Key words: competence, competence approach, science preparation, future psychologists, higher educational institution.

Постановка проблеми. Процеси європейської інтеграції, становлення України як самостійної держави, її національне відродження та перехід до ринкових відносин не можуть обмежуватися лише політичними та економічними факторами, вони охоплюють всі сфери суспільного життя, в тому числі й освітню. Реформування системи підготовки майбутніх психологів у контексті загальної реформи вищої освіти та інтеграції її до світового освітнього простору актуалізує питання розробки методологічних підходів до природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у вищих навчальних закладах.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній педагогіці виокремлюється досить велика кількість різноманітних наукових підходів, які лежать в основі освітнього процесу у вищих навчальних закладах. До них належать як уже відомі (традиційний, системний, діяльнісний та інші підходи), так і нові, що увійшли в освітній процес порівняно недавно (компетентнісний, поліпарадигмальний, інтегративний та ін.)

Методологічною основою сучасної освіти, в тому числі вищої професійної, є компетентнісний підхід, про що зазначено в багатьох сучасних науково-методичних джерелах і нормативних документах, зокрема: Національній доктрині розвитку освіти; Державній програмі розвитку освіти в Україні на

2006-2010 рр.; розпорядженні Кабінету Міністрів України “Деякі питання розроблення Національної рамки кваліфікацій” (№ 1727-р від 27.08.2010 р.); наказі Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року” (№ 612 від 13.07.2007 р.); Національному звіті України про впровадження положень Болонського процесу та інших.

Проблемам, пов'язаним з застосуванням компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців, присвячені наукові публікації Г. Гуменюк, І. Олійник, В. Прусак, Н. Устинової, О. Хмельницької та ін. Зокрема, наукові дослідження Г. Гуменюк присвячені характеристиці компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців у галузі туристичної діяльності. І. Олійник розглядає компетентнісний підхід у контексті оновлення змісту післядипломної освіти. У наукових працях В. Прусак розкривається сутність компетентнісного підходу до формування системи екологічної підготовки дизайнера. Публікації Н. Устинової присвячені компетентнісному підходу до формування здорового способу життя учнів. Наукові дослідження О. Хмельницької присвячені компетентнісному підходу як одному із концептуальних підходів до формування професійної культури магістрів.

Актуальність проблеми модернізації системи підготовки майбутніх психологів у вищих навчальних закладах зумовила мету статті – проаналізувати впровадження компетентнісного підходу в природничо-наукову підготовку майбутніх психологів у вищих навчальних закладах.

У вітчизняній освіті компетентнісний підхід знаходиться в стадії становлення й інтенсивно досліджується науковцями різних галузей.

З позицій сьогодення, як зазначає В. Андрущенко, “бажання брати участь у Болонському процесі зобов'язує українську освітню систему говорити мовою, адекватною мовам освітніх систем інших країн-учасниць, вимагає прийняття західної освітньої термінології. Якщо для західної європейської поняттєвої системи категорія компетентнісного підходу є природною, що виникла еволюційно в останні чотири десятиліття, то для вітчизняної освітньої традиції, що використовує для опису освіченості професіоналізму іншу систему понять, в тому числі знамениту категоріальну тріаду “знання, уміння, навички”, використання компетентнісного підходу, поставило проблему своєрідного перегляду всієї категоріальної системи в педагогіці, визначення місця нових категорій і їх взаємодії з тими категоріями, які вже стали традиційними” [1, 6]. Нам імponує ця думка вченого.

С. Фурдуй погоджується з таким обґрунтуванням значущості компетентнісного підходу і вважає, що “презентованість використання поняття “компетентнісний підхід” у нормативно-правових і концептуальних документах, у наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних педагогів свідчить, що він стає реалією сучасної освіти та активно реалізується в навчально-виховному процесі, оскільки вирішення завдань сучасної школи потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності тих, хто навчається, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей” [17, 485].

Особливо важливим методологічним питанням у компетентнісному підході, на нашу думку, є співвідношення понять “компетенція” та “компетентність”.

У довідникових, методичних і наукових джерелах поняття “компетенція” розглядається по-різному. Зокрема, у “Новому тлумачному словнику української мови” поняття “компетенція” трактується “як добра обізнаність із чим-небудь або коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи” [12, 874].

У “Психолого-педагогічному словнику” поняття “компетенція” визначається як професійна придатність – сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини (знань, умінь, навичок), необхідних і достатніх для досягнення суспільно прийнятної ефективності в тій чи іншій професії. Вона формується в процесі навчання та подальшої професійної діяльності за наявності позитивної мотивації, а її виникненню та зміцненню сприяють система матеріальних і моральних стимулів, задоволеність від діяльності, усвідомлення суспільної значущості її результатів [14, 641].

У “Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти” поняття “компетенція” трактується як “сума знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії” [8, 9].

У “Методичних рекомендаціях з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти” поняття “компетенція” розглядається як таке, що “включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті), а також предметна область, у якій індивід добре обізнаний і проявляє готовність до виконання діяльності” [11, 11].

Наукову оцінку сутності поняття “компетенція” зроблено в дослідженнях С. Козак, яка вважає, що “у загальнонавчальному значенні компетенцію слід визначати, з одного боку, як обсяг повноважень, що надані за посадою, а з іншого, – як знання й досвід фахівця певної галузі” [9, 9].

Поняття “компетентність” у широкому сенсі, як зазначає Ю. Варданян, слід розглядати як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього, а у вузькому – як діяльнісну характеристику, як ступінь інтегрованості людини в діяльність, що передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів [5, 45].

М. Артьомова стверджує, що “компетентність – це інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вищого навчального закладу для виконання діяльності в певних професійних і соціально-особистісних предметних сферах (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності” [2, 49].

Розглянемо сутність компетентнісного підходу з позиції його реалізації в природничо-науковій підготовці майбутніх психологів у вищих навчальних закладах.

У наукових дослідженнях Ю. Ляного компетентнісний підхід розглядається як “домінуючий вектор оновлення змісту вищої освіти ..., завдяки реалізації якого ... формуються кваліфіковані фахівці, які мають усі необхідні якості й професійні знання та підготовлені до подальшого розвитку

своїх здібностей і підвищення кваліфікації” [10, 194-195].

Ю. Рибалко визначає компетентнісний підхід як підхід, що “спрямований на реалізацію особистісно зорієнтованого навчання майбутнього фахівця, формування його готовності та здатності ефективно здійснювати професійну діяльність відповідно до умов соціуму, уміння приймати рішення та брати на себе відповідальність, володіння необхідними комунікативними якостями та здатністю до самоосвіти і самовдосконалення, конкурентоспроможність на ринку праці” [15, 392].

Т. Сорочан розглядає поняття “компетентнісний підхід” як “переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі, уміння не тільки оперувати знаннями, а й змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці, управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя” [16, 10].

Проводячи порівняльний аналіз компетентнісного та традиційних підходів, І. Бургун відмічає, що “основна особливість компетентнісного підходу, порівняно з традиційним, полягає в зміщенні акценту з нагромадження нормативно визначених знань, умінь та навичок до формування й розвитку здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики” [4]. Компетентнісний підхід, як підкреслює І. Бургун, “не заперечує ролі знань, вмінь та навичок, але він акцентує увагу на готовності використовувати отримані знання для розв’язання проблем, що виникають у реальному житті” [4].

Особливостями компетентнісного підходу у вищій школі, на думку О. Заблоцької, є: “визнання компетенції як кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування; перенесення акцентів з поінформованості суб’єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем; оцінювання рівня сформованості в студентів компетенцій як результату навчального процесу; студентоцентрована спрямованість навчання; націленість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників” [7, 67].

Компетентнісний підхід у професійній освіті дозволяє, на думку Л. Новікової, по-перше, перейти до орієнтації на організацію й застосування знань; по-друге, покласти в основу стратегію підвищення гнучкості на користь розширення можливостей працевлаштування і виконання завдань; по-третє, орієнтувати людську діяльність на нескінченну розмаїтість професійних і життєвих ситуацій [13, 7].

Розглядаючи компетентнісний підхід з позиції реалізації на практиці, О. Глузман зауважує, що “на рівні кожного університету компетентнісний підхід є одним з напрямів стратегії власного розвитку” [6, 57]. Запровадження компетентнісного підходу, як стверджує науковець, “залежить від того середовища, в якому перебуває і розвивається студент, набуваючи навички і знання, які узгоджуються з етнічними, економічними та культурними цінностями цього суспільства, дає поштовх до особистісно-орієнтованого розвитку” [6, 57].

А. Хуторський вважає, що введення компетентнісного підходу в нормативну і практичну складову навчального процесу дозволить вирішити проблему, коли студенти володіють теоретичними знаннями, проте зазнають значних труднощів у діяльності, що вимагає використання їхніх знань для

вирішення конкретного завдання чи проблемної ситуації [18, 62].

Перспективність компетентнісного підходу, як зазначає В. Чайка, “полягає в тому, що він передбачає високу міру готовності майбутнього фахівця до успішної педагогічної діяльності, забезпечує активізацію механізмів загального і професійного саморозвитку і врахування динаміки мотивації кожного студента в процесі професійної підготовки, навчання, організації саморуку до кінцевого результату” [19, 23].

Не можемо залишити поза увагою наукову працю зарубіжних учених M. Mulder, J. Gulikers, H. Biemans і R. Wesselink, які вважають, що компетентнісний підхід має ряд недоліків і вимагає критичного ставлення до застосування його в освітньому процесі. Так, науковці стверджують, що компетентнісному підходу притаманна висока бюрократичність, яка, на думку авторів, проявляється в догматичному дотриманні стандартів [20, 189]; його реалізація не забезпечує очікуваного поєднання результатів діяльності освітньої галузі із затребуваністю ринку праці [20, 193]; він занадто орієнтований на оцінювання і суперечить принципам широкої освіти [20, 198]; приховує відмінності різних коледжів та університетів [20, 202].

Ми поділяємо думку І. Беха про те, що “компетентнісний підхід у сучасній освіті має забезпечити вищий рівень компетентності суб’єкта навчання, який характеризується сформованістю в нього наукового поняття “компетентність”, як єдності, де науково орієнтована основа дій визначає логіку її виконання” [3, 27]

Висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел переконливо засвідчив, що незважаючи на значний внесок вищеназваних учених у теорію і практику реалізації компетентнісного підходу, впровадження його в природничо-наукову підготовку майбутніх психологів у вищих навчальних закладах не було предметом спеціального наукового дослідження. На нашу думку, реалізація компетентнісного підходу в природничо-науковій підготовці майбутніх психологів у вищих навчальних закладах спрямована на:

- оптимізацію співвідношення обсягу і якості природничо-наукової і професійної підготовки майбутніх психологів;
- активізацію процесів самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації кожного студента;
- підготовку всебічно розвиненого, висококваліфікованого та конкурентоспроможного на ринку праці фахівця.

До перспективи подальших пошуків належить експериментальна перевірка стану реалізації компетентнісного підходу в природничо-науковій підготовці майбутніх психологів у вищих навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 6 – 19.
2. Артьомова М. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ / М. Артьомова, В. Бедь // Український науковий журнал “Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікація”. – 2011. – № 5. – С. 43 – 51.
3. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2(63). – С. 27 – 31.
4. Бургун І. В. Актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітню практику [Електронний ресурс] / І. В. Бургун. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Варданян Ю. В. Стрoение и развитие профессиональной компетентности специалиста в высшем образовании (на материале подготовки педагога и психолога): дисс.

- ... д-ра пед. наук: 13.00.01, 19.00.07 “Педагогическая психология” / Ю. В. Варданян. – М., 1998. – 353 с.
6. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості / О. В. Глузман // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 51 – 60.
7. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2008. – № 40. – С. 63 – 68.
8. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор українського видання проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
9. Козак С. В. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / С. В. Козак // Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2001. – 20 с.
10. Лянной Ю. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Ю. О. Лянной. – Суми, 2017. – 618 с.
11. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) // укладачі: В. Л. Гуло, К. М. Левківський, Л. О. Котоловець, Н. І. Тимошенко, В. П. Погребняк, А. В. Гончарова, М. О. Присенко, М. В. Симонова, Н. В. Крошко – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2013. – 92 с.
12. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко.– К. : “АКОНІТ”, 2006. – Т. 1. – 926 с.
13. Новікова Л. М. Болонський процес у дії кредитно-модульної системи навчання: [навч. посібник] / Л. М. Новікова; за ред. М. І. Приходько, С. Т. Золотухіна. – Павлоград: ЗПІЕУ, 2006. – 170 с.
14. Рапацевич Е. С. Психолого-педагогический словарь / Е. С. Рапацевич. – Минск : Современ. Слово, 2006. – 928 с.
15. Рибалко Ю. В. Компетентнісний підхід у науково-педагогічній літературі / Ю. В. Рибалко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2012. – Вип. 35. – С. 392.
16. Сорочан Т. Характеристика професіоналізму управлінської діяльності керівників шкіл на засадах компетентнісного підходу / Т. Сорочан // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 9 – 12.
17. Фурдуй С. Б. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при підготовці фахівців соціономічної сфери / С. Б. Фурдуй // Молодий вчений. – 2017. – № 3. – С. 485 – 489.
18. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Нар. образование. – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.
19. Чайка В. М. Реалізація компетентнісного підходу в системі підготовки майбутнього вчителя / В. М. Чайка // Шляхи модернізації вищої освіти у контексті євроінтеграції: Матеріали регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 21 – 26.
20. Mulder M., Gulikers J., Biemans H. & Wesselink R. The new competence concept in higher education: error or enrichment? / M. Mulder, J. Gulikers, H. Biemans & R. Wesselink. In: D. Münk & A. Schelten (Hrsg.)// Kompetenzermittlung für die Berufsbildung. Verfahren, Probleme und Perspektiven im nationalen, europäischen und internationalen Raum. – Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung, 2010 – P. 189–204.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2017